

De onderstroom

Over de rol van de publieksfilosofie

Rede uitgesproken ten behoeve van de leerstoel Publieksfilosofie op 2 februari 2024 aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

Maar de onderstroom

Die niemand ziet

Bepaalt de richting

Op elk gebied

Stef Bos, 'De onderstroom'

Geachte rector magnificus, decanen, collega's van de Erasmus Universiteit en van daarbuiten, studenten, familie en vrienden en alle andere belangstellenden. Van harte welkom bij mijn aanvaardingsrede, die zal gaan over de rol van publieksfilosofie. Ik had dit graag nader aangevuld, zoiets als 'publieksfilosofie in tijden van...'. Maar het is lastig kiezen wat nu de grootste kwestie van deze tijd is: de rol van publieksfilosofie in tijden van... *social media*, polarisatie, populisme, klimaatverandering, woningnood, digitalisering, individualisering, technocratisering, oorlog, AI, onze naderende ondergang, het overstromen van ons land. De rol van publieksfilosofie, kortom, in tijden van aardig wat problemen. Zo'n nadere aanvulling zou suggereren dat filosofie met een antwoord op één overheersend probleem zou kunnen komen. Maar een filosoof komt zelden met kant-en-klare oplossingen. Als mij tijdens lezingen gevraagd wordt wat een publieksfilosoof doet, dan antwoord ik doorgaans met een geleende en serieuze grap: ik breng de verwarring op een hoger niveau.

In deze oratie wil ik ingaan op de specifieke bijdrage die de publieksfilosoof kan leveren aan maatschappelijk debatten. Wat is een goede invulling van de publieksfilosofie?

Publieksfilosofie definieer ik als het toegankelijk maken van filosofische ideeën voor een breed publiek en het aanleren van een filosofische houding aan mensen buiten de

academische discipline. Het bijdragen aan debatten over de actualiteit beschouw ik als een

belangrijke taak voor de publieksfilosoof. Dat kan in verschillende arena's en via diverse genres: van opinieartikel tot poëzie, van het geschreven stuk tot het gesproken woord.

Voordat ik hier verder op inga, neem ik u eerst mee naar zonnige oorden. Naar Spanje om precies te zijn, de zomer van 2014. Andalusië kwam toen in het nieuws. Niet vanwege bosbranden, of aanhoudende hittegolven zoals de afgelopen zomer, maar vanwege armoede.ⁱ De huren waren zo fors opgelopen dat mensen die niet meer konden betalen. Eén derde van de bevolking zou op of onder de armoedegrens leven. De bevolking was boos op de regering, omdat die er nauwelijks wakker van lag. Sterker nog, de regering was bezig met verdere bezuinigingsplannen die niet de grote bedrijven, maar de bevolking zouden gaan treffen. Hoe kun je op zo'n moment, als je kampt met gevoelens van machteloosheid en woede, je onvrede uiten? Je kunt een boze brief schrijven, actievoeren, of je ongenoegen op *social media* kenbaar maken. Maar in het parlement van Andalusië, gebeurde iets bijzonders – flamencozangers onderbraken een [zitting](#). *Flo6x8* is een beweging van flamenco-artisten die zich zingend, stampend en dansend roert in publieke debatten. Behalve in het parlement, waren er ook spontane flamenco-overvallen in een bank, op de universiteit, in een natuurpark en bij een feministisch straatprotest.ⁱⁱ *FLo6x8* brengt daarmee een kunstvorm naar andere domeinen dan het gebruikelijke theater en ontregelt binnen die domeinen de dagelijkse gang van zaken. In deze overval in het parlement gebeurt dat met succes: terwijl de zangeres haar stem verheft, verliest de politicus prompt de zijne. 'Probeer op iets zoets te zuigen' stelt de voorzitter voor, en biedt een snoepje aan. De voorzitter hoopt dat dit afdoende is. Maar de goede verstaanders onder u hebben in het filmpje het woord 'troika' opgevangen, driespan. De politicus zal in totaal maar liefst drie keer onderbroken worden.

Deze flamenco-overval in het Spaanse parlement maakte diepe indruk op mij. De ontregeling raakt je, en is bovendien effectief. Al was het maar vanwege het contrast tussen de politie-handhaving en de kunstenaar. Als de flamenco-zanger verwijderd wordt uit de politieke arena, ondergaat die dat gracieus, wat de kilheid van de achtergebleven politici onderstreept. Je vraag je af welke misdaad de flamencozanger pleegde, anders dan het ontregelen van de normale gang van zaken door middel van schoonheid.

Wat ook indruk maakt is de stilering van de woede. In zijn mooie boek *Het derde deel van de ziel. Over thymos* (2011) stoft hispanist en filosoof Peter Venmans het begrip

'thymos' af om creatieve woede te duiden.ⁱⁱⁱ Plato's idee van de menselijke ziel is dat deze bestaat uit drie delen. Thymos is afkomstig van Plato en is, naast het verstand (logos) en het verlangen (eros), het 'derde' deel van de ziel. Het staat voor een strijdbaar deel van de ziel dat eer en erkenning wil.^{iv} De daaruit voortvloeiende kracht kan uitmonden in destructief geweld of in krachtige creativiteit. U kunt zich deze drie componenten van de ziel voorstellen als een ruiter met twee paarden ervoor. U heeft wellicht wel eens afbeeldingen hiervan gezien. Het ene paard, eros, vertegenwoordigt de aardse kant van de ziel, dat erop gericht is zijn behoeften te bevredigen. Het andere paard, thymos, is krachtig en vurig. De ruiter moet ervoor zorgen dat de paarden dezelfde hoogte houden en niet uit de bocht vliegen. Nu is er in de loop van de denkgeschiedenis veel aandacht geweest voor logos en eros, maar thymos is in de vergetelheid geraakt. Toch is dat een nuttig begrip om af te stoffen, zeker in deze tijd van harde waarden, zoals woede en stijfkoppigheid. Als wij mensen er niet in slagen de woede te mennen, dan mondt die uit in destructief geweld.^v Maar als het lukt de thymos vorm te geven, kan die worden omgezet in krachtige creativiteit.

Met deze introductie over flamenco wil ik u inspireren met wat mijn ambitie voor de publieksfilosofie is. De meeste publieksfilosofen kunnen vast niet zo goed zingen, klappen en stampen als geoefende flamenco-dansers. Maar in het beste geval slaagt een publieksfilosoof, gelijk een flamenco-overvaller, erin om een verrassende en originele denkinterruptie te plegen die je kijkrichting kantelt en de normale gang van zaken bevraagt. Een publieksfilosofie, kortom, die durft te ontregelen. Hoe kan de publieksfilosofie dat voor elkaar krijgen?

Ik opper vandaag een troika: *het vergrootglas*, *de onderstroom* en '*staying with the trouble*', bij het probleem blijven. Uiteindelijk zal ook dit driespan tot een vorm gekneed moeten worden. Plezier en esthetica spelen hierin een belangrijke rol. De filosofie kent uiteraard al veel prachtige voorbeelden van denk-stileringen, zoals het aforisme,^{vi} de adagia van Erasmus^{vii} of de *koan*, het zen-raadsel. 'Hoe klinkt het klappen met één hand?' is een voorbeeld van zo'n koan, een absurdistische vraag die kortsluiting in je hoofd veroorzaakt, de norm onderzoekt en bevraagt, én esthetisch vorm krijgt. Ik zal de troika nu uitwerken aan de hand van enkele voorbeelden uit de actualiteit, om u duidelijk te maken hoe publieksfilosofen te werk zouden kunnen gaan als zij een bijdrage willen leveren aan het

maatschappelijke debat. Achtereenvolgens ga ik de drie stappen langs, ik begin met het vergrootglas.

Het vergrootglas

Meestal begin ik te denken vanuit een concrete casus.^{viii} Dat kan een publieke controverse zijn over iets of iemand, een mediastorm of mediahype of een crisis. Denk aan een omstreden uitspraak van een politicus, een onverwachte blik op een intern document, een dichter die bedreigd wordt met de dood, of de komst van een nieuw kunstwerk in de stad. Opwinding is een goed startpunt voor publieksfilosofie. Dan pak je de thymos meteen bij de kop. Zet als eerste stap het vergrootglas erop. Wat zien of lezen we precies? Welke begrippen of beelden worden er gebruikt en hoe worden die ingevuld? *Close-reading* kortom. De casus wordt dan steeds complexer en gelaagder – en dat is precies de bedoeling.

Laat ik een voorbeeld geven van een casus die veel stof deed opwaaien. Op 11 september 2021 publiceerde cartoonist Ruben Oppenheimer een spotprent in *NRC Handelsblad*. We zien daarop hoe Sigrid Kaag op een bezemsteel afvliegt op de Twin Towers. Daarop staat een lachende Rutte afgebeeld, hij is in tweeën gespleten. Al snel na verschijning leidde de spotprent tot veel ophef.^{ix} Zo uitte onder meer de toenmalige Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Ingrid van Engelshoven kritiek op het seksistische gehalte van de spotprent.^x Volgens anderen was het ongepast om een pijnlijke gebeurtenis uit de wereldgeschiedenis toe te eigenen om iets over de Nederlandse politiek te willen zeggen.^{xi} Bovendien zou het onsmakelijk zijn om Kaag als terrorist te portretteren.

Doorgaans werpt men slechts een korte blik op een spotprent, maar zeker wanneer er ophef is over een prent, kan het lonen om eens preciezer te kijken. Want wie goed kijkt, ziet steeds meer. Dat Kaag een stel lange gladde laarzen draagt, bijvoorbeeld, of een groene jurk; of dat Rutte veel groter is afgebeeld dan Kaag. Dat ze allebei lachen, maar dat het gebit van Rutte wat scheve tanden heeft.

De volgende stap is interpretatie. Welke betekenis kun je toekennen aan Kaag als heks? Is zij als heks verbeeld omdat zij Rutte een heksenstreek levert? En waarom lacht Rutte terwijl hij wordt aangevallen? Al deze vragen zijn van belang zijn voor de duiding. Juist deze vaardigheid van het precies kijken en lezen –wat je vroeger *close reading* zou noemen – is van groot belang in tijden van scrollend lezen. Zet het beeld stil, zoom in, draai het rond,

kijk nog een keer, en nodig daarbij vooral de blik en denkrichting van anderen uit. Goed kijken is iets dat je moet oefenen, met name de esthetische blik waarbij je ironie, genre, gelaagdheid leert herkennen.

De derde stap is die naar de context van de opwinding. Het verwijt van seksisme wordt sterker wanneer je die plaatst in de bredere politieke context, waarin Kaag door Wilders 'heks' werd genoemd. Het leidde tot een stortvloed aan beledigingen op *social media*, en tot het moeten leven met beveiliging.^{xii} Ook zou je kunnen wijzen op de bredere culturele context van vrouwelijke stereotypen. In haar boek *Hags. The Demonisation of Middle-Aged Women* (2023) laat Victoria Smith zien hoe alomtegenwoordig de heksificatie van de vrouw van middelbare leeftijd in de cultuur is.^{xiii}

De vraag *wie* zich opwindt is ook interessant. Toen ik de spotprent aan meerdere mensen liet zien (ik maakte toen een podcast over cartoons, *De Cartooncrisis*), viel het me op dat sommigen – om precies te zijn, mannen - de aandacht helemaal niet op Sigrid Kaag richtten. Zij hadden veel meer oog voor Rutte met zijn gezicht in tweeën gezaagd. Het was helemaal prima om Rutte eens goed aan te vallen.^{xiv} De vrouwen fixeerden zich vooral op Kaag en hoe die was neergezet.

Het is met andere woorden nuttig om een divers publiek te laten meekijken. Niet iedereen ziet en interpreteert hetzelfde.^{xv} Je zou kunnen beweren dat een mediareel of crisis bepaalde gefixeerde posities en identiteiten produceert, en dat zou ook de inzet kunnen zijn van een filosofische vraag, namelijk: welke identiteiten *produceert* deze casus?^{xvi} Stevige, gefixeerde identiteiten zijn niet zozeer de oorzaak van de ophef, maar zijn het *resultaat* daarvan. Misschien is dat wat we 'polarisatie' noemen.

De context kan nog breder. Want de tekening van Oppenheimer was niet de enige spotprent die binnen korte tijd onder vuur kwam te liggen. Zo was er ook ophef rondom een cartoon van Jos Collignon in *de Volkskrant*, die stereotiep zou zijn in de afbeelding van Marokkanen als dieven.^{xvii} De geschiedenis wijst uit dat sommige thema's vaker dan andere kunnen rekenen ophef. Dat levert een handige categorisering op van thema's die tot opwinding leiden wanneer een 'normgrens' zou zijn overschreden. Of, zo kun je het ook stellen, de norm wordt zichtbaar wanneer er volgens sommigen een grens wordt overschreden. Denk aan ophef over zeden, geweld, nationalisme, religie, groepen en esthetica. Bij die laatste categorie kun je denken aan iets dat door veel mensen 'lelijk' wordt

gevonden.^{xviii} In deze tijd is de opwinding vaker moreel dan esthetisch, en ook gaat veel opwinding over de representatie van identiteit.

Nu kun je een filosofische vraag formuleren. Die is meestal abstract van aard, zoals : welke waarden staan op het spel? In deze specifieke casus zou een mogelijke vraag kunnen zijn: is de kritiek op stereotypering in spotprenten een teken van overgevoeligheid of juist een teken van de emancipatie van bepaalde groepen?

Verken de onderstroom

Om deze filosofische vraag te onderzoeken, gaan we naar de tweede stap, die ik 'de onderstroom' noem. Met de onderstroom bedoel ik een diepzeeduk in de onderliggende ideeënstrijd die heeft geluid tot de ophef, de crisis of de mediastorm. De casus is nu niet langer het probleem waar een antwoord op moet komen, maar de *manifestatie* van een langer lopende ideeënstrijd.

In het geval van de spotprentenrel zou je bijvoorbeeld te rade kunnen gaan bij de Duitse filosoof Svenja Flasspöhler. Flasspöhler is hoofdredacteur van het Duitse *Philosophie Magazin* en een inspirerend boegbeeld van de Duitstalige publieksfilosofie. In haar boek *Sensibel. Over de grenzen van de menselijke gevoeligheid* (2022)^{xix} stelt zij dat we nu al langere tijd leven in een hypergevoelige samenleving waarin er steeds vaker conflicten zijn over kwetsuren. Terwijl de ene groep meent dat de andere zich aanstelt, stelt de andere groep dat er beledigd wordt. Flasspöhler vraagt zich af sinds wanneer gevoeligheid zo'n kwestie is geworden. Is dat een reactie op iets?

Haar boek is een studie naar de filosofische onderstroom van de hedendaagse mediarellen die hierover gaan. Ze onderscheidt twee denktradities: de filosofie die zich richt op het ontwikkelen van weerbaarheid, en de filosofie die zich richt op gevoeligheid. Er passeren vele filosofen en invalshoeken de revue. Inzichtelijk is bijvoorbeeld haar gefingeerde dialoog tussen #teamNietzsche en #teamLevinas. Team Levinas wijst erop dat het belangrijk is om oog te houden voor iemands kwetsbaarheid, omdat die ons aanzet tot medemenselijkheid. Wie andermans leed over het hoofd ziet, versterkt discriminatoire structuren. Maar Team Nietzsche vreest voor de verabsolutering van de slachtoffermoraal en het cultiveren van de zwakte. Na de fictieve krachtmeting gaat Flasspöhler op zoek naar de *raakvlakken* van de beide denktradities. Weerbaarheid vloeit voort uit verwonding en

zonder sensibilliteit geen vooruitgang. Zowel weerbaarheid als gevoeligheid kunnen omslaan in regressie en agressiviteit, als ze verabsoluteerd en verheerlijkt wordt. Uiteindelijk lost Flasspöhler de spanning niet op, maar ziet ze de twee posities als keerzijden van dezelfde medaille. Ik citeer: 'Weerbaarheid is niet de vijand, maar het zusje van de sensibilliteit. Alleen samen zijn ze opgewassen tegen de toekomst'.^{xx} Einde citaat. Daarmee bedoelt ze dat wie gevoeligheid niet gelijk op laat gaan met weerbaarheid, het risico loopt dat een gemeenschap uit elkaar valt.

Het in kaart brengen van de onderstroom én de raakvlakken tussen botsende ideeën, is hard nodig in de debatacultuur van Nederland, die steeds vaker gekaapt wordt door uitersten. Maatschappelijke debatten verworden vaak tot twee overzichtelijke polen, waarbij je je louter nog tot de uitersten verhoudt. Terwijl de uitersten elkaar raken en vaak de keerzijden van dezelfde medaille zijn.

Blijf bij het probleem

Daarmee zijn we, na het 'vergrootglas' en 'de onderstroom', aanbeland bij nummer drie van de troika: *blijf bij het probleem*. Dat is de filosofische houding die een publieksfilosoof zou kunnen voorleven en doorgeven. *Staying with the trouble* zoals de Amerikaanse denker Donna Haraway ooit deze filosofische houding doopte.^{xxi} Het is de titel van een van haar boeken, waarin zij in acht hoofdstukken ingaat op onze ecologische ramkoers. Het gaat mij hier niet specifiek om de inhoud van dit boek, al raad ik het zeker aan die ook tot u te nemen, maar om de houding die zij voorstaat. Zelf karakteriseert Haraway haar werkwijze als het opzoeken van de weerstand. De ruis ('noise') geeft aan dat je op de juiste weg zit. Jezelf tegenspreken is dus geen inconsequentie-fout, het is eerder een teken dat je iets op het spoor bent. Op de hobbels, de valkuilen, de ruis, dáár begint het denken.

Ik lees dat zo: je moet soms uit de sneltrein stappen en de stoptrein nemen. Niet de snelweg pakken, maar de provinciale weg. De onderbrekingen van A naar B, de haperingen en hobbels moet je daarbij niet als hinderlijke last zien, maar als de plek die je denken gaat scherpen. Daarbij hoort een niet aflatende nieuwsgierigheid naar je eigen *ongelijk*. Denken is van mening durven van veranderen – en je kunt maar beter beginnen bij je eigen *ongelijk*. Bij het probleem blijven, betekent dus ook anderen mee laten kijken naar dat probleem.

Toegegeven, Haraways manier van filosofie bedrijven is niet de meest publieksvriendelijke. Het ontbreekt in haar schrijven en spreken doorgaans aan duidelijke richtingwijzers, iets dat een toegankelijke publieksfilosoof zich niet altijd zal kunnen permitteren, wil die verstaanbaar blijven. Al zou je evengoed kunnen beweren dat juist een zekere ongrijpbaarheid en ambiguïteit ook een radicale aantrekkingskracht kunnen uitoefenen. Dat Haraway er ondanks haar postmoderne schrijfstijl toch in slaagde een breed publiek te bereiken en als een flamenco-danser het publieke denken te interrumpen, is mede te danken aan de energieke vitaliteit en vrolijkheid waarmee zij nieuwe taal introduceerde die vreemd en eigen tegelijk klonk.

Dat lukte haar bijvoorbeeld met de term *cyborg* in *Een cyborg manifest* (1991), een boek dat een cultstatus verwierf ver buiten het domein van de academische filosofie. In de receptie van dat boek is de radicale feministische en marxistische boodschap op de achtergrond geraakt. Maar de taal om de complexe wereld waarin natuur en technologie niet gescheiden maar altijd al verweven zijn geweest te beschrijven met het beeld van de cyborg - de samensmelting van cybernetica en organisme – bleef hangen.^{xxii}

Blijf bij het probleem is geen vrijblijvende houding, en het betekent ook niet dat je uiteindelijk als publieksfilosoof geen oordeel zou mogen hebben over kwesties. Integendeel: wie meer filosofisch inzicht krijgt in het probleem, raakt steeds meer betrokken, en kan bij het formuleren van de richting van een antwoord vaak beter beargumenteren *waarom* en op grond waarvan een bepaalde keuze wordt gemaakt. Uiteindelijk probeer je als publieksfilosoof een mening te formuleren, waarbij je je bewust blijft van het fixerende karakter daarvan. De publieksfilosofie kan, kortom, een waardevolle bijdrage leveren aan het publieke debat door deze filosofische houding, *staying with the trouble* voor te staan en aan te wakkeren bij een breder publiek.

Moed en plezier

Ik wil ook nog iets zeggen over de status quo van de Nederlandse publieksfilosofie. De Nederlandse publieksfilosofie is inmiddels volwassen geworden en geprofessionaliseerd^{xxiii}: er is een Maand van de filosofie, een Dag en een Nacht van de Filosofie, een tijdschrift, denkscholen, denkfestivals, een Denker des Vaderlands, en inmiddels ook een week van de kinderfilosofie en natuurlijk deze leerstoel. Er is, kortom, erg veel goede publieksfilosofie in

Nederland.^{xxiv} Sterker nog, de publieksfilosofie is dermate geprofessionaliseerd en gecommmercialiseerd dat deze soms een vaste vorm aanneemt – het wordt dan gepresenteerd als oplossing voor allerlei problemen. Publieksfilosofie zou allerlei problemen de wereld uit kunnen helpen en het medicijn zijn tegen bijvoorbeeld depressie, polarisatie of het gebrek aan concentratie. Filosofie, kortom, als een aangename hoestdrank bij problemen.

Ik ben de eerste om toe te geven dat ik zelf behoorlijk bedreven ben geraakt in deze hoestdrankfilosofie. Maar ik heb het geluk gehad dat ik vaak heb mogen samenwerken, waardoor mijn ingesleten gewoontes bevraagd werden. Frictie door samenwerkingen over de disciplinaire en academische grenzen heen houden je scherp. In co-creaties kun je tot nieuwe vormen komen, dat is het gezamenlijke denkplezier.

Ook zijn er publieksfilosofen die mij eraan blijven herinneren dat filosofie niet altijd als een hoestdrankje erin hoeft te glijden, maar sterke drank, een bruisende cocktail of een bittere espresso mag zijn. Behalve de reeds genoemde denkers (Haraway en Flaspöhler) noem ik graag een aantal filosofen die vanwege hun moedige denkinterrupties een inspirerend voorbeeld zijn voor de publieksfilosofie. Moedig, omdat ze het risico namen te worden afgewezen door anderen en andere arena's betraden. Ik realiseer me dat ik nu een heleboel collega- publieksfilosofen beledig door ze *niet* te noemen, maar daar moeten we met zijn allen maar even doorheen, zie het als een oefening in opwinding en weerbaarheid.

Het flamencogezelschap bestaat uit Erasmus, Nietzsche, het duo Henk Oosterling & Ad Verbrugge, Marli Huijter en Laura van Dolron. Erasmus, vanwege zijn springlevende adagia; u treft ze overal in deze stad aan, meteen al als je het Centraal Station binnenkomt en ondergronds doorreist met de metro, dan staat er 'Ruimte scheidt de lichamen, niet de geesten'; Van Nietzsche zou ik de levendigheid van zijn schrijfstijl willen noemen, en zijn aanmoediging om het dansen en de lichtvoetigheid tegenover de prekerige zwaarte en moraal van het geloof te stellen.^{xxv} Dan noem ik graag Henk Oosterling, omdat die buiten het domein van het academische trad om al zijn ecosofische capaciteiten in te zetten om een school in Rotterdam op te richten met vernieuwend onderwijs waarin ook de oosterse vechtsport een rol krijgt^{xxvi}, Ad Verbrugge spant zich op zijn beurt in met Beter Onderwijs Nederland om het onderwijs in Nederland te verbeteren; Marli Huijter vanwege haar filosofische bijdrage tijdens de coronaperiode en haar daarmee samenhangende werk over sterfelijkheid^{xxvii} - zij brengt niet de boodschappen die iedereen graag wil horen en het

getuigt dan ook van moed om het ongemak op te zoeken en daarmee in te druisen tegen de tijdsgeest, ja, om de vanzelfsprekendheid van die tijdsgeest te bevragen. En Laura van Dolron omdat zij in het theater niet de heldhaftigheid maar de kwetsbaarheid van de mens in het licht zet.

Opwinding is een uitstekend startpunt voor het denken. Het woord opwinding is dubbelzinnig: het kan slaan op boosheid, maar ook op lust en plezier. En daarmee kom ik op het aardse karakter van de publieksfilosofie: de publieksfilosoof staat naast en midden in het publiek, zij zweeft niet daarboven. Ik herhaal vandaag graag de woorden van de Britse filmwetenschapper Richard Dyer. Hij leverde een belangrijke bijdrage op het gebied van entertainment, sterrendom, *gay*, *sexuality* and *white*-studies. Ik citeer:

‘Ik denk dat het echt heel belangrijk is dat wanneer je kritische teksten schrijft, je je realiseert dat je niet superieur bent, dat je niet beter bent dan datgene waar je over schrijft. Het is belangrijk dat vast te houden. Dat gaat terug naar wat een endemisch probleem is van klassiek links en wat daarvan over is, namelijk het idee van ‘wij weten het beter’ en ‘we zijn niet besmet door al dat plezierige’. Want plezier is beschikbaar en we moeten ons er mee verbinden, we moeten ons er niet van afscheiden. Ik probeer niet mijn plezier te verantwoorden. Ik probeer plezier te gebruiken als een manier om de aantrekkingskracht van sommige werken te begrijpen, zowel in esthetische als politieke zin, en soms is dat hetzelfde’^{xxviii}

Einde citaat. Niet alleen de opwinding uit onvrede, maar ook de opwinding uit plezier behoort tot de beste uitgangspunten voor het kritische denken.

Jong beginnen

Ik kom aan het einde van mijn rede. Ik wil nog wijzen op een ontwikkeling van de laatste paar jaar binnen de Nederlandse publieksfilosofie: het filosoferen met kinderen. Dat gebeurt niet alleen op basisscholen en op middelbare scholen, maar ook in andere arena's, zoals het jeugdtheater.^{xxix} Een van mijn missies is om kinderen jong te laten beginnen met filosoferen. John Locke stelde dat als het om ideeën gaat, de mens geboren wordt als *tabula rasa*, als onbeschreven blad.^{xxx} Via de zintuigen doet de mens ervaringen en indrukken op, en zo

ontstaat zijn idee over de wereld om hem heen. Dat betekent dat onderwijs en opvoeding vormend zijn voor het kind.

Als je later kritische maar ook zelf-reflexieve burgers wil, is filosofie op jeugdige leeftijd geen luxe, maar noodzaak. In hun baanbrekende ontwikkeling van een curriculum filosofie voor kinderen alsmede de academische reflectie daarop, hebben Matthew Lipman en Ann Margaret Sharp aangetoond dat filosoferen democratische waarden, moraliteit en bedachtzaamheid bij kinderen stimuleert.^{xxx1} Ook in Nederland tekent zich inmiddels een landschap af van kinderfilosofie, zowel de beoefening ervan als de (academische) reflectie erop. De aandacht richt zich niet alleen op jonge kinderen, maar ook op tieners en jongvolwassenen in het beroepsonderwijs.^{xxxii}

Het heeft voordelen om jong te beginnen met filosoferen. Er zijn perioden tijdens ons leven, zo tussen acht en twaalf jaar, dat we minder ons best hoeven doen om een open en ontvankelijke houding aan te nemen. Het gaat een beetje vanzelf: we zuigen dan zo veel mogelijk indrukken op en zijn heel nieuwsgierig naar alles om ons heen. Noem het de filosofische periode. Het zijn docenten die de weetlust aanwakkeren, die deze filosofische houding stimuleren. Je wordt misschien een beetje als filosoof geboren, maar je wordt bovenal tot filosoof gemaakt. Uit ervaring weet ik dat het niet alleen docenten zijn die de kinderen iets leren, het zijn de kinderen die op hun beurt volwassenen iets kunnen leren, door ze te herinneren aan deze open houding. Want kinderen stellen in hun wijsneuzerige periode de hele dag door vragen, zoals: waarom moet ik naar school? Waarom eten we niet elke dag pizza? Het stellen van dit soort vragen is een teken van nieuwsgierigheid, een filosofische kans bij uitstek. Ik hoop dat ik u met deze rede heb kun inspireren om elkaar hinderlijk lastig te blijven vallen met vragen. Zoals: kunnen filosofen flamenco leren dansen? En: kan je met één hand klappen?

Dankwoord

Ik dank alle collega's bij ESPhil voor het warme welkom in Rotterdam, ik noem hier Marloes Westerveld, Ticia Herold, Ronald van Raak, Gijs van Oenen, Han van Ruler, Wieb van Bunge, Liesbeth Noordegraaf-Elens, Sandra Meeuwsen, Ruud Welten, Eddie Adelmund, Sander Tuns, Daan Rovers, Hub Zwart. Ook noem ik graag het Trustfonds voor het mogelijk maken

van deze leerstoel. In het bijzonder bedank ik Marli Huijer, mijn voorganger op deze plek. Dat de publieksfilosofie deze academische stoel kent, is aan haar inspanningen te danken. Marli Huijer heeft in *Leve de Publieksfilosofie! Belevissen van een denker des vaderlands* (2017) helder op een rijtje gezet wat haar doel en werkwijze is als publieksfilosoof^{fxxxiii} en merkt daarbij iets belangrijks op, dat ik vandaag graag wil herhalen. Ze constateert dat op Nederlandse denkfestivals het veelal zo gaat: de *internationale* spreker staat groot aangekondigd op het hoofdpodium, de Nederlandse denkers staan geprogrammeerd in de kleine zaaltjes of worden in de dienende rol als interviewer of moderator geplaatst. Maar zegt ze, die internationale denkers hebben vaak geen zicht op lokale kwesties. Ze pleit er dan ook voor om ook Nederlandse publieksfilosofie een sterke en zichtbare rol te geven, en niet ten onder te laten gaan in de trend van internationalisering. Ik onderschrijf deze visie van harte en juich het toe dat de beoefening van de publieksfilosofie in de Nederlandse taal aan de Erasmus Universiteit bij Esphil beoefend kan worden. Zo kan de publieksfilosofie lokaal van betekenis blijven.

Ik wil ook graag enkele collega's bedanken met wie ik veel heb samengewerkt, ik noem hier: Maarten Doorman en Frank Meester.

Ik bedank ook mijn collega's bij omroep Human voor alle geboden kansen om filosofie voor een groot publiek te bedrijven, op televisie en met podcasts. In het bijzonder wil ik Bert Janssens noemen, die aan de wieg stond van de publieksfilosofie op de Nederlandse televisie. Hoe maak je filosofieprogramma's voor een groot publiek, zonder dat je een parade aan pratende hoofden presenteert? Deze vraag raakt aan de kern van hoe je filosofeert voor een breed en divers publiek. Het is meer dan kennisoverdracht via het gesproken woord; ook via ervaringen, zoektochten en beelden kom je tot nieuwe inzichten. Samen met mijn collega's van de omroep hebben we speciaal voor deze feestelijke dag gewerkt aan een dagelijkse ultrakorte filosofische podcast die *Zin van de dag* heet. Elke dag een oorstrelende levenswijsheid met een korte reflectie, die daarmee ook de samenwerking van deze leerstoel tussen HUMAN en de filosofie faculteit van de Erasmus Universiteit van Rotterdam tot uitdrukking brengt.

Ik wil ook graag Mariska Budding en het hele team van uitgeverij Kluitman bedanken voor alle kinderfilosofieboeken die ik samen met jullie heb mogen maken. Een van de leukste dingen aan kinderboeken schrijven, is dat ze geïllustreerd worden. Grote filosofische problemen worden door illustratoren knap in één beeld uitgelegd. Zo legt Marijke Klompmaker bijvoorbeeld Descartes' *cogito ergo sum* uit en hier ziet u Philippa Foots trolleyprobleem, getekend door Georgien Overwater; u weet wel, waar je moet kiezen of je één dikke man op de rails zou moeten gooien als je er vijf levens mee kan redden. Deze afbeelding leverde overigens ook direct een heerlijke eigentijdse discussie op. Is dit niet *fatshaming*? U begrijpt dat er geen haar op mijn hoofd over peinst aan deze unieke vrouwelijke historische kijk op een relevant ethisch probleem te tornen. Met uitgeverij Kluitman en Georgien Overwater heb ik ter gelegenheid van vandaag een speciale verrassing voor u voorbereid, dat ik inluid met een citaat van Seneca: 'Wij blijven altijd kind, alleen ons speelgoed wordt groter.' Mooi gezegd, en ik voeg eraan toe: wie kind wil blijven, moet soms terug naar zijn oorspronkelijke speelgoed. En daarom volgt nu het Oprah Winfrey moment van deze oratie, een onderdeel waar ik me erg op heb verheugd, namelijk het uitdeelmoment. You get a book, you get a book, you get book!', Lieve mensen, u krijgt vandaag allemaal een boek mee, niet deze oratie, maar het Kleurboek voor Filosofen, geschikt voor jong en oud geïllustreerd door Georgien Overwater. Filosofiepret, daar kan je niet vroeg genoeg mee beginnen en daar hoeft je nooit mee op te houden. Oprah Winfrey was niet beschikbaar vandaag, maar ik vond gelukkig een andere talkshowhost bereid om u allemaal aan het filosoferen te krijgen, eentje die filosofie in Groningen heeft gestudeerd en veel van lezen houdt... Arjen Lubach!

Tot slot nog een persoonlijk woord.

Lieve Lotte, het is een groot levensgeluk om met een tweelingzus te zijn opgegroeid. Ik denk dat papa en mama, die er vandaag helaas niet meer bij kunnen zijn, trots op ons zouden zijn. Professor Jensen en Jensen - dat klinkt toch een beetje als een vrolijk filosofisch detectivebureau. Lida, ook jou bedank ik, een betere schoonzus had ik me niet kunnen wensen.

Lieve Martin & Vicky, jullie maken het leven zoveel leuker, jullie geven mijn leven zin, jullie stellen altijd de juiste vragen.

Toen ik veertien was, precies zo oud als mijn dochter nu, vroeg ik mijn vader wat zijn levensmotto was. Hij dacht na en zei: *At vove er at tabe fodfæste en kort stund. Ikke at vove er at tabe sig selv.* Oftewel: *Durven is even je evenwicht verliezen, niet durven is jezelf verliezen.* De woorden van Søren Kierkegaard maakten een diepe indruk op me, het was alsof hij ze speciaal voor mijn zoekende tienerjaren had bedacht. Hoewel deze denker altijd aan de melancholie wordt gekoppeld, vind ik het nog altijd hartstochtelijk, zelfs flamenco-esk klinken. Ik denk trouwens dat mijn vader het geweldig hadden gevonden dat er vandaag in deze aula ook een mondje Deens is gesproken. *Jeg har sagt.* Oftewel:

Ik heb gezegd.

ⁱ Stephen Burger, 'In Andalucía, the poor and jobless have little faith in a better mañana'. In: *The Guardian*, 26 april 2014, Zie: https://www.theguardian-com.translate.googleusercontent.com/world/2014/apr/27/spain-andalucia-financial-crisis-unemployment?x_tr_sl=en&x_tr_tl=nl&x_tr_hl=nl&x_tr_pto=sc

ⁱⁱ Voor een overzicht van de acties, zie: <https://flo6x8.com/acciones/>

ⁱⁱⁱ Peter Venmans (2011), *Het derde deel van de ziel. Over thymos*. Amsterdam: Atlas.

^{iv} Plato (2012). *Verzameld werk*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

^v Zie bijvoorbeeld Peter Sloterdijk (2007). *Woede en Tijd*. Amsterdam: Boom.

^{vi} Zie bijvoorbeeld Gerd de Ley, 'Smokkelen met dubbele bodems. Notities over het aforisme.' In: [Dietsche Warande en Belfort. Jaargang 119](#), p. 279-287. Over de aforismen van Nietzsche, zie Maarten Doorman (2007). Bespreking van Friedrich Nietzsches nalatenschap (7 delen). In *De Volkskrant*. <https://www.maartendoorman.nl/recensies/friedrich-nietzsche-nalatenschap/>.

^{vii} Desiderius Erasmus, *Spreekwoorden Adagia*. Vertaald door Jeanine de Landtsheer. Amsterdam: Polak & van Genneep.

^{viii} Voor methodiek en cultuurfilosofie, zie bijvoorbeeld René Boomkens (2010), *Erfenissen van de verlichting. Basisboek cultuurfilosofie*. Amsterdam: Boom.

^{ix} Zie onder meer: <https://www.nporadio1.nl/nieuws/cultuur-media/d9496357-6a06-4e36-8d66-2e8bee0eb0e1/ophef-over-cartoons-een-cartoon-is-niet-genuanceerd/> en <https://wnl.tv/2021/09/13/ophef-over-kaag-9-11-cartoon-iedereen-moet-lange-tenen-thuislaten/>

^x <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/politiek-tekenaars-hebben-invloed-daarom-woorden-ze-ook-gecensureerd~b31eda785/>

^{xi} Onder meer Sjoerd Sjoerdsma (D66) was die mening toegedaan, zie:

<https://www.hartvannederland.nl/nieuws/opmerkelijk/ophef-onsmakelijke-9-11-cartoon-kaag-rutte>

^{xii} <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-intimiderende-retoriek-kan-politici-in-gevaar-brengen~bc1b6f90/>

^{xiii} Victoria Smith (2023) Hags. *The Demonisation of Middle-Aged Women*. Londen: Little, Brown Book Group.

^{xiv} Zie aflevering 3 van *De Cartooncrisis*, een podcast voor omroep HUMAN. Hierin analyseren meerdere mensen de cartoon. In de 4^e aflevering komt Oppenheimer zelf aan het woord. Voor meer informatie, zie: <https://www.human.nl/de-cartooncrisis.html>

^{xv} <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/10/09/maar-was-die-kaag-cartoon-nu-eigenlijk-een-geslaagde-spotprent-a4061245>

^{xvi} 'Crisis triggers the emergence of specific identities [...] when we start to identify and describe the communities involved we start to fix identities'. Richard Dyer, uitgesproken tijdens Book Launch 'The Richard Dyer Reader in Amsterdam, OBA live theatre, 31 oktober 2023.

^{xvii} Zie bijvoorbeeld: 'Met ophef over cartoons is niets mis, integendeel'. In *De Volkskrant*, 23-12-2022. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/met-ophef-over-cartoons-is-niets-mis-integendeel~b430f01d/>

^{xviii} <https://www.vrij-links.nl/lezing/stine-jensen/ophef-en-rumoer-in-de-vrije-kunsten/>

^{xix} Svenja Flaspöhler ([2021], 2022). *Sensibel. Over de grenzen van de menselijke gevoeligheid*. Utrecht: Ten Have.

^{xx} Flaspöhler, p. 204

^{xxii} Donna Haraway, *Een Cyborg Manifest*. Wetenschap, technologie en socialistisch feminisme aan het eind van de twintigste eeuw. ([1991], editie 2022) Leusden ISVW Uitgevers. Vertaald door Karin Spaik. Bij herlezing van dat manifest viel me overigens op hoe actueel en bruikbaar Haraways ideeën zijn als het gaat om de politieke en feministische ambitie: zo pleit zij voor een politiek van de affiniteit in plaats van de identiteit. Ze schrijft: 'Er is niets 'vrouwelijks' dat een natuurlijke band tussen vrouwen schept. Er is zelfs niet zoiets als 'vrouw zijn' omdat ook het begrip 'vrouw' een complexe categorie is die is voortgekomen uit wetenschappelijke strijd en uit andere sociale praktijken.' Wanneer vrouwen zich bijvoorbeeld groeperen als soort met een veronderstelde ongebroken gemeenschappelijkheid en zich niet op hun individualiteit kunnen beroepen, dan is dat eerder een noodgreep, te wijten aan patriërchaat, kapitalisme en kolonialisme. Haraways affiniteitspolitiek is een vitale, levendig, stampende oproep om je te onttrekken aan gemakkelijke identiteitspolitiek en die affiniteit, de politiek van de alliantie, kun je ook met niet-menselijke wezens en ecologie aangaan.

^{xxiii} Marli Huijer (2017), *Leve de publieksfilosofie. De belevenissen van een denker des vaderlands*. Amsterdam: Boom.

---

^{xxiv} Voor een overzicht van de Nederlandse publieksfilosofische traditie, zie onder meer Antoine Verbij, *Denken achter de Dijken. Filosofie in Nederland* (2013) Amsterdam: Ambo; Ronald van Raak (2020), *Denken op de Dijken*. Soesterberg: Aspekt; Marli Huijter (2018), *Denkende verbeelding. Publieksfilosofie in de 21ste eeuw*. Amsterdam: Boom en Marli Huijter (2017) *Leve de publieksfilosofie! Belevissen van een denker des vaderlands*. Amsterdam: Boom

^{xxv} 'Staakt jullie dans niet, o liefvallige meisjes! Geen spelbreker kwam tot jullie met boze blik, geen vijand van meisjes. Gods pleitbezorger ben ik bij de Duivel: doch deze is Geest der Zwaarte. Hoe zou ik, o lichtvoetigen, vijand zijn van goddelijke dansen? Of van de meisjesvoeten met schone enkels?' In: Friedrich Nietzsche, Aldus sprak Zarathoestra. Een boek voor iedereen en niemand. Vertaald door Wilfred Oranje. Meppel: Boom p.109..

^{xxvi} 'Socrates begon ook op straat'. In *Trouw*, 26 november 2010. Zie: <https://www.trouw.nl/nieuws/socrates-begon-ook-op-sstraat~bb2cb276/>

^{xxvii} Marli Huijter (2022) *De toekomst van het sterven*. Amsterdam: Pluim

^{xxviii} 'I think it is really important when you write critical work to realise that you are not superior, you are no better than what you are writing about. It is important to maintain that. That goes back to what is an endemic problem with the classic left and what is left of that – that sense of 'we know better' and 'we are not contaminated by all those pleasures. Yet, pleasure is available and we should engage with it – we must not be separated out from it. I am not trying to justify my pleasures. I am trying to use the pleasure I have as a way into understanding the hold of certain works, both the aesthetic and political hold, and sometimes that is the same thing' In: 'Pleasure | Obvious | Queer (2016)' with Catherine Grant and Jaap Kooijman. In: *The Richard Dyer Reader*. Edited by Glyn Davis and Jaap Kooijman. Bloomsbury: BFI, 2023, p.518

^{xxix} Te denken valt aan bijvoorbeeld aan de voorstellingen De man die alles weet van Theater Artemis of Eerlijk is eerlijk als het ware. Een filosofische misdaadkomedie (Het Nationale Theater).

^{xxx} John Locke (2007 [1693]) *Some Thoughts Concerning Education*. New York: Dover Philosophical Classics.

^{xxxi} Roberto Franzini Tibaldeo (2023) *Matthew Lipman and Ann Margaret Sharp: Philosophy for Children's Educational Revolution*, Springer.

^{xxxii} Te denken valt aan het werk van Berry Heesen, Ed Weijers en Sabine Wassenberg. Voor filosofie op het MBO, zie: Eva Anne Le-Coutre (2023) *Ruimte om te denken. Wat we kunnen leren van ervaren filosofiedocenten*. Voor filosoferen met jonge adolescenten, zie bijvoorbeeld de young-adult romans *Lupus* en *Whatever it Takes* van Joan de Ruijter. Een overzicht van wat de Nederlandse traditie op het gebied van kinderfilosofie onder meer te bieden heeft is te vinden op: <https://kinderfilosofie.nl>.

^{xxxiii} Namelijk: de actualiteit analyseren en verdiepen; bijdragen aan het publieke debat en verschillende vormen van denken beheersten; een divers publiek aanspreken; filosofische begrippen en theorieën vertalen naar de praktijk; vrijmoedig zijn; zich duurzaam inzetten – zie Marli Huijter (2017), *Leve de publieksfilosofie. De belevissen van een denker des vaderlands*. Amsterdam: Boom, p. 22